

Hans F. Petersson – en diskret pionjär

Magnus Jerneck

Hans F. Petersson var professor i Lund och under många år en av landets främsta experter på internationell politik. Han bildade skola och inspirerade, som hans elev och efterträdare Christer Jönsson påpekar i denna skrift, ”... en ständigt växande skara yngre forskare inom ett område, som tidigare haft en perifer position i svensk statsvetenskap”.¹ Petersson, eller HF, som han kort och gott kallades, var som pionjär och vägröjare emellertid diskret och som forskare en utpräglad finsmakare. Han gjorde inte reklam för sin egen person och publicerade under sin aktiva tid endast ett fåtal arbeten utöver avhandlingen,² som däremot framstår som en av de märkligaste och mest imponerande någonsin i svensk statskunskap.³ ”*Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914–1919*”⁴ från 1964, skriven på engelska och starkt teoretiskt inriktad, var banbrytande och i alla avseenden ett akademiskt kraftprov, vittnande om ”för:s aldrig slappnande tankeskärpa” som en av de sakkunniga skrev i ett tillsättningsärende; avhandlingen representerar ”... en väldig satsning

1 Se Christer Jönsson i detta nummer (Jönsson 2025).

2 Petersson 1949, 1950, 1963.

3 Det framgår med all önskvärd tydlighet av de sakkunnigutlåtanden som skrivits om Peterssons vetenskapliga produktion; där beskrivs avhandlingen t.ex. som ”sofistikerad” och av ”exceptionellt hög kvalitet”; se *Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet*, 1966 respektive 1968. Se även Leif Johanssons underhållande essä på temat (Johansson 2010), liksom Mats Bergquists uppskattande recension i *Cooperation and Conflict* (1965).

4 Peterssons avhandling jämförs ibland med den amerikanske ekonomen Robert A. Levines uppmärksammade bok *The Arms Debate*, en analys av militärpolitiska doktriner i USA under Kalla kriget, publicerad 1963. Levine identifierar fem huvudsakliga idealtyper, eller ”schools of thought”, uppbyggda kring triaden verklighetsuppfattning, värdeomdöme och rekommendation, med tyngdpunkten på den sistnämnda. Till skillnad från Peterssons ytterst komplexa, flerskiktade analysmodell framstår emellertid Levines som betydligt mer endimensionell med sitt starka fokus på de strategiska elementen och de konkreta politiska vägvalen. En av de mer intressanta observationerna är dock tesen om den s k hästskoformen, dvs att de mest extrema, och samtidigt perifera, tankeriktningarna utefter en höger-vänsterskala ligger nära varandra åsiktsmässigt.

av intellektuell energi, metodiskt konstruktiv fantasi och omsorgsfull, kritisk prövning” (Hessler 1966: 11).⁵

I den mångfacetterade tankeskole-analys som Petersson genomför av debatten om den nya världsordningen efter första världskrigets slut har ett kronologiskt berättande övergetts till förmån för en begreppsligt och tematiskt styrd framställning. Petersson, inspirerad av Lasswell & Kaplans *Power and Society* (1950: xiv–xix), anlägger i sin analys av ordningsbegreppet ett processperspektiv på makt, förstått som en rörelse från den materiella basen (”capability”), över i drivkrafterna (”motivation”) och in i de politiska handlingarnas domän (”policies”); dessa tre maktdimensioner uppträder var och en på tre nivåer – som stereotyp, strategi och implementering – och representerar på det sättet en tilltagande grad av konkretion. Sammantaget utgör det komplexa analys-schemat med sina 36 kategorier inte endast ett ovanligt sofistikerat sorteringsinstrument utan även, och kanske främst, ett verktyg för att förstå hur de centrala komponenterna i det författaren kallar ”a paradigm of power”, är funktionellt sammansatta och verksamma. Därmed blir avhandlingen ett väsentligt bidrag inte bara till hur vi skall förstå framväxten av operativa politiska doktriner,⁶ dvs. hur tanke och handling kan förenas i vart och ett av de fyra tankesystem, som är under granskning – det auktoritära, det moderata, det radikala och det revolutionära – utan också till teoribildningen om internationell politik.⁷

Peterssons avhandling är inte bara snillrik utan också ett stilistiskt mästerverk. En av de sakkunniga skriver om det elegant avmätta och pregnanta språket, författarens signum: ”Varje sats i det inledande avsnittet ger exempelvis ett bestämt intryck av att vara utmejslad med största omsorg, där finnes ej ett ord för mycket ...” (Westerståhl 1966: 64).⁸ Texten befinner sig på ett högt artikulerat plan och den principiella innebörden är otvetydig; arbetsmetodiken är ”expository”, dvs. en väl avvägd kombination av beskrivande och förklarande element och som ofta av vana skribenter, inte sällan journalister, framhålls som föredömlig, enligt devisen ”show, don’t tell”.⁹ I Peterssons fall är resonemangen högst fantasieggande och teoretiskt impregnerade. Han var utomordentligt beläst, och alltid tonsäker. Några av hans medarbetare har just liknat hans vetenskapliga gärning vid den som utövas av en mycket musikalisk person.

Petersson skrev aldrig något större arbete efter avhandlingen, som utan tvekan måste betraktas som ett livsverk. Vad han däremot gjorde var att under

5 Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet, 1966.

6 Jfr Leites 1951.

7 Peterssons uppsättning blir på det sättet en ytterst elegant – men betydligt mer elaborerad, frestas man säga – parallell till t.ex. de teoritraditioner i internationell politik som den brittiske forskaren Martin Wight behandlar. Se t.ex. Wight & Porter 1991.

8 Även Hessler instämmer och skriver att framställningen är ”genomsnittligt klar” (Hessler 1966:13). Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet, 1966.

9 Skriv t.ex. inte ”det var dåligt väder”, utan ”himlen mörknade av moln, snart vräkte regnet ned”.

ett par år i mitten av 1960-talet sammanställa två längre, 50-sidiga manuskript som en del av en tvåstegsspeciminering för en preceptur.¹⁰ Såvitt vi vet har de två maskinskrivna uppsatserna endast lästs av ett fåtal personer – i princip de sakkunniga och några till – och förmodas aldrig ha “lämnat skrivbordslådan”.¹¹ De är med andra ord unika dokument. Det är därför med stor glädje vi nu kan publicera dem i *Statsvetenskaplig tidskrift*¹² och därmed presentera dem för en större publik. Tillfället tycker vi är passande; Petersson skulle ha passerat de 100 det år som just förflutit.

Uppsatserna, skrivna på svenska, präglas av samma kvaliteter som avhandlingen: språklig och analytisk stringens, känsla för väsentligheter, vetenskapligt skarpsinne, beläsenhet, m.m., eller kort och gott: de “... vittnar om upphovsmannes klara ingenium och säkra omdöme” (Hessler 1966: 10). Det första av de två manuskripten, *Medlemskap och maktfördelning. Olika organisationsprinciper för en internationell myndighet*, berör liksom avhandlingen diskussionen under första världskriget om en ny världsordning, men ger här istället konkretion åt de olika policyförslag, som tidigare fått en mer rudimentär och underordnad behandling (Petersson 1964: 26–27). Debatten handlar om hur man skall institutionalisera den nya ordningen genom en internationell organisation, de facto Nationernas Förbund (NF), och på vilka principiella grunder en sådan skall vila. Här har vi att göra med en analys, vars typologi över samarbetsformer, sammanhållningsproblem och inte minst medlemskapstyper i själva verket utgör grunden för en avancerad teori om internationell organisation; det är slående hur träffsäkert författaren med hjälp av det rika materialet utviner en serie principiellt viktiga insikter. Det är också uppenbart att de nu drygt 100 år gamla stridslinjerna äger aktualitet än i dag. Då, som nu, handlar det om rangordningen av stater och stormakters prerogativ. Manuskriptet och doktorsavhandlingen, tillsammans med licentiatavhandlingen från 1954, *Balance of Power versus Community of Power. Competing Doctrines of Peace Organisation 1914–19*,¹³ bildar en enighet, där de skiftande villkoren för den internationell-politiska makten står i fokus.

10 Han sökte första gången tjänsten som preceptor i Lund 1965, blev kompetensförklarad – var överlägsen de medsökande teoretiskt – men hamnade p.g.a. sin kvantitativt begränsade produktion inte i första förslagsrummet. Några år senare fick han förord och utnämndes till preceptor i Lund 1 februari 1969. Så småningom omvandlades tjänsten till en ordinarie professur. Om tillsättningen av denna och övriga precepturer i statsvetenskap i landet vid denna tid, se Ruin (2021: 23–29).

11 Undantaget är avsnittet om Morton Kaplan och dennes *System and Process in International Politics* (1957) i den senare av de två uppsatserna; det återfinns som *System och aktör hos Morton A Kaplan* i den festschrift som sammanställdes inför Nils Stjernquists 70-årsdag; se Stenelo (1987).

12 Redaktionen vill tacka framför allt Jeanette Stenelo, som med ackuratess förde över den maskinskrivna, ibland svårtydda texten, till fungerande datorfiler, men även Gunilla Alberthén, som i ett tidigt skede hjälpte oss med att skanna in delar av materialet.

13 Licentiatavhandlingens tema behandlades sedermera i en kondenserad svenskspråkig version, *Maktbalans eller världsstat?*, i Back, red. (1963).

I det andra av de två manuskripten, *Några moderna teorier om internationell politik och deras aktörsuppfattning*, ändrar Petersson kurs: här går han från att vara maktteoretiker till att bli systemteoretiker. Frågan han ställer har att göra med det vi idag skulle kalla "agency-problemet" och hur vi som forskare hanterar frågan om olika analysnivåer och samspelet mellan systemnivå och aktörers handlingsfrihet och -förmåga. Om uppsatsen om internationell organisation i huvudsak utgår från ett politiskt material, är empirin i detta fallet helt och hållet den då rådande forskningen på området. Det är emellertid inte fråga om en traditionell forskningsöversikt utan snarare en mycket avancerad granskning och begreppsutredning av en ymnig och diversifierad litteratur. En av de sakkunniga, den tidigare opponenter och Lundakollegan Pär-Erik Back,¹⁴ skriver att uppsatsen är "... en ovanligt klar och stringent översikt över systembegreppets användning". Han anser den vara "ett mästerverk", ja rentav briljant (Back 1968: 6).¹⁵ Att den kan läsas med stor behållning än idag, 60 år senare, är ett gott bevis. I själva verket är den påfallande aktuell och utgör ett sofistikerat bidrag till modern beslutsteori och det vi idag skulle kalla "aktör-strukturanalys".

Peterssons forskning har sålunda inte bara ett vetenskapshistoriskt intresse, utan talar utan vidare till en samtida forskargeneration. Att den dessutom har en praktisk-politisk tillämpning gör inte saken sämre. Av Björn von Sydows två bidrag i denna skrift, ett längre och ett kortare efterord, framgår detta tydligt; de är en sorts samlad, och får man säga, träffsäker parafras på Petersson. Där framgår tydligt hur hans analyschema från 1964 kan användas för att karaktärisera och förstå de radikala utmaningar, den internationella världsordningen i dag, mitt i en brytningstid och drygt ett halvt sekel senare, står inför.

Med föreliggande specialsektion av *Statsvetenskaplig tidskrift* vill vi uppmärksamma denne framstående, men för många yngre kolleger tyvärr helt okända forskare.

14 Se Back (1965).

15 Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet, 1968.

Referenser

- Back, Pär-Erik (red.), 1963. *Modern demokrati. Problem och debattfrågor*. Lund: Gleerups.
- Back, Pär-Erik, 1965. "Granskning av Hans F. Peterssons avhandling", *Statsvetenskaplig tidskrift* 68(2–3), s. 259–268.
- Bergquist, Mats, 1965. "Power and Stability in the International System. An Approach to the Analysis of a Debate", *Cooperation and Conflict*, 1(2).
- Johansson, Leif, 2010. "Kronan på verket. Iakttagelser och reflexioner vid en genomgång av titlar på svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap under 120 år", s. 123–161 i Jerneck, Magnus & Badersten, Björn (red.), *Kontraster och nyanser. Svensk statsvetenskap i brytningstid*. Specialnummer av *Statsvetenskaplig tidskrift*, årg 112, nr 5.
- Jönsson, Christer, 2025. "Återtryck av minnesord av Christer Jönsson i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Lund årsberättelse 2009–2010", *Statsvetenskaplig tidskrift* 127(2), s. 297–301.
- Lasswell, Harold & Kaplan, Abraham, 1950. *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press.
- Leites, Nathan, 1951. *The Operational Code of the Politburo. A systematic analysis of the political strategy of Communism and the rules by which it operates*. A RAND Corporation Research Study. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Levine, Robert A., 1963. *The Arms Debate*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Petersson, Hans F., 1949. "Tvåperiodstraditionen och presidentvalet i USA 1940", *Statsvetenskaplig tidskrift* 51(4), s. 222–244.
- Petersson, Hans F., 1950. "Regionalism och Förenta nationernas tillkomst", i *Studier tillägnade Fredrik Lagerroth: en hyllning på 65-årsdagen 10 september 1950*. Redaktionskommitté: Arthur Thomson och Edvard Therman. Lund: Gleerups.
- Petersson, Hans F., 1954. *Balance of Power versus Community of Power. Competing Doctrines of Peace Organisation, 1914–19*. Licentiatavhandling, statsvetenskap, Lunds universitet.
- Petersson, Hans F., 1963. "Maktbalans eller världsstat?", i Back, Pär-Erik (red.), 1963. *Modern demokrati. Problem och debattfrågor*. Lund: Gleerups.
- Petersson, Hans F., 1964. *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914–1919*. Lund: Gleerup.
- Ruin, Olof, 2021. *Att förstå politik. Möten med statsvetare från Lund till Berkeley*. Stockholm: Pahl Ruins förlag.
- Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet, 1966. Sakkunniga: Carl Arvid Hessler, Nils Stjernquist, Jörgen Westerståhl. Dossier Förvaltningen 1964–1977. F 1 E: 170.
- Sakkunnigutlåtanden rörande precepturen i statskunskap vid Lunds universitet, 1968. Sakkunniga: Pär-Erik Back, Nils Stjernquist, Jörgen Westerståhl. Dossier Förvaltningen 1964–1977. F 1 E: 178.
- Stenelo, Lars-Göran, (red.), 1987. *Statsvetenskapens mångfald. Festskrift till Nils Stjernquist*. Lund: Lund University Press.
- Wight, Gabriele & Porter, Brian (red.), 1991. *International Theory. The Three Traditions*. Martin Wight. Leicester and London: Leicester University Press.